

TREBALL FINAL DE GRAU D'ARQUEOLOGIA

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

EL CASOL DE PUIGCASTELLET (FOLGUEROLES, OSONA)

Pla de conservació, museïtzació i divulgació

Arqueologia Clàssica i Antiguitat Tardana

Tutor: Dr. Joan Sanmartí Grego

Curs 2016/2017

Maria Puigdemont Mas

DNI: 47852449Y

NIUB: 16290971

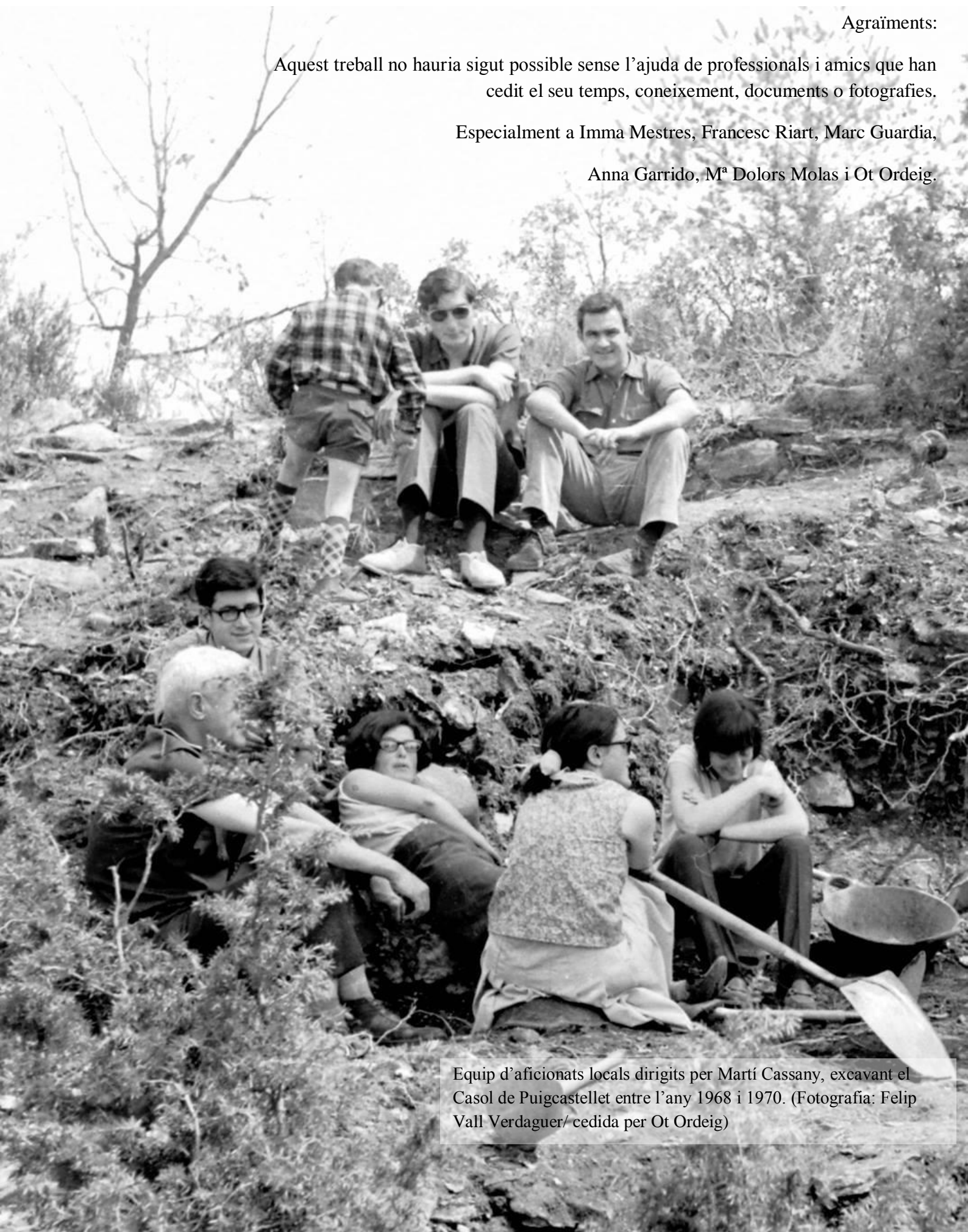
Sant Hipòlit de Voltregà, 2017

Agraïments:

Aquest treball no hauria sigut possible sense l'ajuda de professionals i amics que han cedit el seu temps, coneixement, documents o fotografies.

Especialment a Imma Mestres, Francesc Riart, Marc Guardia,

Anna Garrido, Mª Dolors Molas i Ot Ordeig.

Equip d'aficionats locals dirigits per Martí Cassany, excavant el Casol de Puigcastellet entre l'any 1968 i 1970. (Fotografia: Felip Vall Verdaguer/ cedida per Ot Ordeig)

ABSTRACTE

En aquest treball es fa un anàlisi de l'estat actual de la fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona), cercant també els estudis fets fins el moment. A partir d'aquí s'ha ideat un pla de conservació i museïtzació, i finalment, de divulgació, per tal de poder oferir un nou servei més complet i atractiu pels visitants de totes les edats, especialment el públic escolar, que culmina amb la obertura d'una nova exposició.

PARAULES CLAU:

Museïtzació, Divulgació, Exposició, Cultura ibèrica, Fortalesa, Osona.

ABSTRACT

The aim of this paper is to analyse the present state of the Iberian fortification of Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona), collecting all the previous data. From here, a conservation and musealisation plan has been suggested, followed by a dissemination plan that concludes with the opening of a new exposition room. This way, a more complete and attractive service will be offered to all kind of visitors, specially to schools.

KEY WORDS:

Musealisation, Dissemination, Exposition, Iberian culture, Fortification, Osona.

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	1
2. LOCALITZACIÓ DEL JACIMENT	2
2.1. FORMACIÓ GEOLÒGICA	3
3. EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES	5
4. DESCRIPCIÓ DEL JACIMENT	8
4.1. INTERPRETACIÓ DEL JACIMENT	9
4.2. INTERPRETACIÓ DELS ÀMBITS	10
5. ESTUDIS REALITZATS	14
5.1. ESTUDI FAUNÍSTIC	14
5.2. ESTUDI PALEOCARPOLÒGIC.....	15
5.3. ESTUDI DEL MATERIAL CERÀMIC.....	15
5.4. ESTUDI ANTROPOLÒGIC.....	16
6. ACCIONS DE DIVULGACIÓ	17
6.1. EXPOSICIÓ PERMANENT	17
6.2. RUTA DELS IBERS	18
6.3. RUTES I SENDERS.....	22
6.3.1. SL C-123	22
7. ANÀLISI DE LA SITUACIÓ ACTUAL	23
8. PROPOSTA DE MILLORA	27
8.1. ESTUDI DE LA POBLACIÓ	27
8.2. ACTUACIONS AL JACIMENT	30
8.3. ACTUACIONS A L'EXPOSICIÓ PERMANENT.....	33
8.4. PÚBLIC AL QUE ES DIRIGEIX	36
8.4.1. ACTIVITATS PEL PÚBLIC ESCOLAR.....	37
8.5. DIVULGACIÓ I PROMOCIÓ	41
9. CONCLUSIONS	43
10. BIBLIOGRAFIA	45
ANNEX	48

1.Introducció

El treball que es presenta a continuació té la intenció d'exposar els diferents estudis arqueològics realitzats fins al moment al jaciment del Casol de Puigcastellet (Folgueroles), amb les accions de restauració, conservació i divulgació corresponents, i a partir d'aquestes, crear un pla d'acció de divulgació per traslladar aquest coneixement a la població de la zona.

Per tal de poder portar-ho a terme s'han consultat les memòries arqueològiques (1982-1992), juntament amb les publicacions, i s'han localitzat els materials tant del CIAO (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona) com del Museu Episcopal de Vic. S'ha contactat també amb els arqueòlegs que hi han treballat, i amb professionals d'altres àmbits: dibuixants, guies turístics...

A la vegada s'ha portat a terme un estudi de la població de la comarca d'Osona, i s'ha comparat amb el públic que visita jaciments veïns, per tal de poder crear un producte interessant pels visitants.

Així doncs, amb la realització d'aquest treball, es pretén proposar un nou camí per tal de fer aquest jaciment més accessible i atractiu al públic general, fent que augmentin les visites al jaciment, i que sigui una experiència completa i de qualitat per un tipus de públic més ampli.

2. Localització del jaciment

El jaciment ibèric del Casol de Puigcastellet està situat a uns dos kilòmetres del municipi de Folgueroles, a la comarca d'Osona, en un turó meridional del Pla del Bronze (vegeu figures 1 i 2). Es troba a les coordenades UTM ETRS89 E(X): 445328.3 m / N(Y): 4642659.8 m i UTM ED50 E(X):445421.9 m / N(Y): 4642864.1 m i a una altitud de 709 m.

Pel que fa a les vies d'accés, és possible accedir al jaciment a través de dos camins, que cal fer a peu; el camí provinent de la carretera N-141d (de Folgueroles a Vilanova de Sau) que és més ràpid, però més difícil, i que passa pel Mas d'en Coll i el mas l'Arumí, i el que ve de Sant Julià de Vilatorrada, que és més planer però més lent. Els dos presenten senyalitzacions diverses, que faciliten el recorregut i eviten que el visitant es perdi.

Altres estructures relacionades amb el jaciment que també cal tenir present per la seva comprensió són dos torrents propers, el de les Costes i el de Tavèrnoles. També aquelles possibles fonts pròximes al jaciment que no s'han conservat però de les que es té constància en la memòria oral.

Figura 1: Fotografia satèl·lit de la localització del Casol de Puigcastellet. (Font: Google maps)

Figura 2: Relació del jaciment amb estructures properes. (Font: ICC)

La fortalesa es troba en una zona de confluència entre dues àrees diferenciades: per l'oest, es troben els conreus de la plana de Vic, i per l'est, on s'inclou el cim on es troba el Casol, una zona boscosa, amb una alta presència de pi roig -considerada al·lògena-, roure martinenc i alzinar.

Tot i ser actuals, aquestes característiques poden ser transportades, segons els estudis realitzats durant les excavacions, al moment de l'ocupació del jaciment, i ajuda a entendre la funcionalitat d'aquest.¹

2.1. Formació geològica

Pel que fa a la morfologia del terreny cal destacar la importància de les margues oceàniques que es troben a la plana de Vic, principals formacions dels turons testimoni escampats per la zona. De tonalitat blavosa, es varen formar durant l'Eocè, dins l'era geològica del Cenozoic. Aquests paquets lítics configuren gran part del paisatge de la zona, i per tant, són un element constructiu molt utilitzat.

¹ Molas, Dolors; Mestres, Imma; De Rocafiguera, Montserrat. *El Casol de Puigcastellet. Folgueroles, Osona. 1992*

Figura 3: Formació rocosa de margues eocèniques típiques de la plana de Vic (Fotografia: autora).

Paral·lelament, es troba també presència de gresos arcòsics i arenísques gluconítiques de la formació de Folgueroles, juntament amb conglomerats rojos de Romegats del Paleogen (figura 4).²

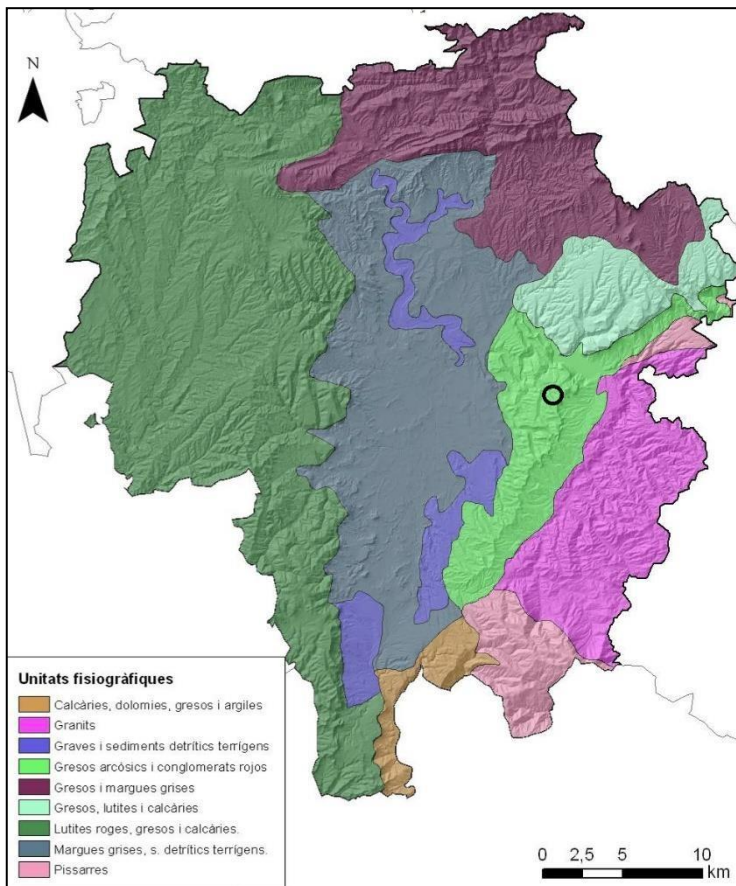

Figura 4: Mapa dels materials originaris de la comarca d'Osona. (Font: Baltiérrez Moras, 2012)

² Baltiérrez Moras, Antoni. Guia Transcatalònia, comarca d'Osona. 2012.

3. Excavacions arqueològiques

Durant la dècada dels anys 60, un equip d'aficionats vinculats al Museu Episcopal de Vic, dirigits pel Dr. Eduard Junyent i Martí Cassany van descobrir el jaciment, segurament alertats pel coneixement popular i topònims utilitzats en documents de compra-venda de propietats de la zona.³

Es va portar a terme l'excavació dels àmbits 5, 6, 7 i 8 (*figura 5*), juntament amb la zona del davant de la muralla, amb una retroexcavadora que va arrasar els nivells arqueològics, impedit-ne una interpretació posterior. Es van deixar al descobert unes estructures monumentals que incloïen un pany de paret amb deu àmbits adossats, tots ells oberts per la part del darrere. D'aquestes excavacions es conserven dos cranis sense relació estratigràfica.

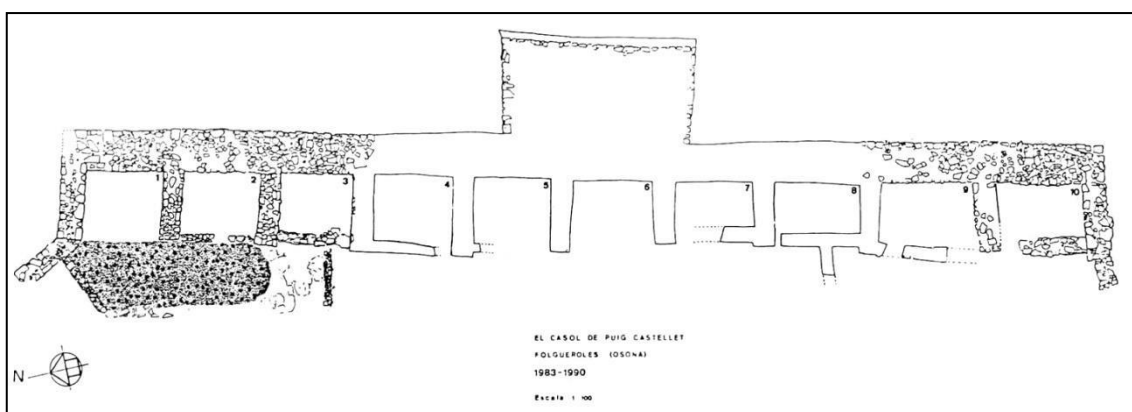

Figura 5: Planimetria general de la fortalesa del Casol de Puigcastellet. (Dibuix: Elisabet Huntingford)

Als anys 70 es va dur a terme l'excavació de l'àmbit 4 pel mateix equip, però va ser llavors que va augmentar l'interès cap al jaciment i es va decidir continuar amb un equip especialitzat.

³ Mestres Santacreu, Imma; Rojas Rabaneda, Antoni; Jiménez Sorroches, Xesca. Consolidació arqueològica Casol de Puigcastellet. 2001.

Va ser a l'any 1982 quan es van iniciar les campanyes arqueològiques subvencionades per l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona i el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, que s'havia fundat tot just un any abans.

Figura 6: Excavacions de l'any 1984. (Fotografia: Mercè Puntí)

Aquestes campanyes van ser dirigides en un primer moment per la Dra. Maria Dolors Molas Font, qui posteriorment també va comptar amb Imma Mestres Santacreu i Montserrat Rocafiguera Espona com a codirectores.

Els àmbits 1, 2, 3, 9 i 10, juntament amb 1', 2' i 3'-corresponents a les zones del pati pavimentat de cada un dels àmbits- van ser excavats llavors.

Les intervencions van acabar l'any 1992, degut al baix pressupost (derivat de la manca de subvencions obtingudes a partir d'aquell any) i a la dificultat de pujar una màquina retroexcavadora per treure el gran volum d'enderroc que presenta el jaciment.

Posteriorment s'han portat a terme intervencions de consolidació dels murs (1995, 2001) i de neteja general del jaciment (per part de Noemí Terrats Jiménez, de l'empresa Minoa, 2011).

Aquest manteniment ha sigut constant, però no suficient per poder prevenir l'acció del clima i la bioturbació.

*Figura 7: Instal·lació dels antics plafons de la Ruta dels Ibers.
(Fotografia: Imma Mestres)*

L'any 2000 es va incloure el jaciment a la ruta dels Ibers, es van instal·lar plafons explicatius de la fortalesa i se'n va habilitar el camí d'accés (*figura 6*). Això va provocar la necessitat de fer sondejors, d'on van sortir materials ceràmics pertanyents a l'ibèric ple (supervisat per Imma Mestres i realitzats per Josep Font).

4. Descripció del jaciment

El conjunt arquitectònic està format per una muralla de 64'9 m de llargada i 2'5 m d'amplada, situada entre dos cingles, ocupant gran part del turó. A la part sud-est hi ha una torre rectangular atalussada per davant (12'2 m x 6'3 m) sense obertura lateral,

Figura 8: Vista dels diferents murs amb el material de construcció. (Fotografia: Ot Ordeig)

adossada a la muralla i completament massissa.

La majoria d'estructures s'assenten directament sobre el sòl natural, amb l'excepció de certs punts on es retalla la roca natural per tal d'encaixar la filada de la base.

Els 10 àmbits es van construir contemporàniament a la muralla, i tenen forma rectangular, entre els 4'5 i 6 m d'amplada i els 3 i 4'5 m de llargada. Paral·lelament apareixen també dos braços de la muralla, un per cada costat, que arriben fins el cingle. Estan construïts a base de grans lloses del país, planes, bastant regulars, col·locades en sec i amb disposició horitzontal, mentre que alguns angles es reforcen amb lloses verticals (*figura 8*).

Davant tres dels àmbits (1, 2 i 3) s'ha documentat un pati empedrat delimitat per tres petits murs que actualment no es poden veure a simple vista. El paviment està format per pedres planes irregulars i terra premsada, que desapareix a l'alçada de l'àmbit 3 a l'aflorar la roca mare, que es creu que s'utilitzava també com a paviment. Els estudis arqueològics indiquen que aquest estava descobert (*figura 5*).

Per altra banda, tots els àmbits conserven una part del mur de tancament, menys l'àmbit 6, ja que va ser arrasat pels aficionats durant les primeres excavacions i no se'n conserven referències que permetin aprofundir en el seu estudi. Tot i així, els murs que es conserven són d'amplada menor a la del cos principal, i estan formats per pedres petites en una disposició poc acurada; no encaixen amb el cos principal, i per tant no formarien part d'aquesta unitat constructiva inicial.

Algunes estructures, com la 2, 5, 7, 8 i 9 s'assenten sobre l'estrat III, el més antic, i per tant es consideren contemporànies al primer moment de funcionament de la fortalesa. La resta, 1, 3, 4 i 0 s'assenten sobre l'estrat I, l'última ocupació.

No s'ha documentat cap tipus de resta que ens documenti la coberta, però al no haver-se trobat cap forat de pal ni cap altre estructura similar, es creu que es recolzaria sobre els murs.

A l'àmbit 9 està documentada la llinda d'entrada i una pedra d'encaix on giraria la barra d'una porta.⁴

4.1. Interpretació del jaciment

El jaciment encaixa perfectament en la interpretació que s'ha fet de la zona a l'època dels Ausetans:

⁴ Molas, Dolors; Mestres, Imma; De Rocafiguera, Montserrat. *El Casol de Puigcastellet. Folgueroles, Osona. 1992*

Livi, Plutarc, Cató, Plini el Vell, Estrabó o Sal·lusti, ens parlen tots, en més o menys mesura, de l'Ausetània i la situació geogràfica d'aquesta ⁵, com també de la situació de problemàtica i crisi que afectava tot el territori.

La cronologia del Casol se situa entre l'últim terç del segle III aC i principis del segle II aC (cronologia obtinguda gràcies a la presència de dracmes emporitanes, divisors i imitacions locals de ceràmica de vernís negre de *Rhode*), tenint doncs una ocupació d'entre 40 i 60 anys.

Joan Sanmartí classifica el Casol de Puigcastellet com una fortificació de tipus 'barrera' (documentades a la Catalunya central i costanera, i obsoletes durant la romanització), i devia obeir a un intent de reforçar la xarxa de defensa ausetana -juntament amb l'oppidum ibèric del Turó del Montgròs, al Brull, també sobre un turó de la comarca d'Osona, que tot i tenir una ocupació més àmplia, coincideix en la segona fase constructiva-, i que s'utilitzés més com a refugi i defensa que no com a habitatge permanent.

Amb l'arribada dels romans, aquest punts elevats clau esdevenen innecessaris, i es va reestructurar la societat i els nuclis urbans en zones de plana -com Can Caseta, a Manlleu.

4.2. Interpretació dels àmbits

La metodologia de registre dels materials utilitzada en els àmbits excavats va basar-se en les coordenades cartesianes per tal de recuperar totes les evidències arqueològiques

⁵ Fernández Redondo, Rufino. Els Lacetans. Interpretació a través de les fonts clàssiques, arqueològiques i numismàtiques. Estat de la qüestió. 1987

possibles i es va considerar una metodologia prehistòrica més rigorosa i precisa, i es van recollir gran quantitat de mostres per tal de fer totes les anàlisis necessàries.

Àmbit 1

En el moment inicial d'ocupació es documenta la presència d'escòries de ferro, i una coloració vermelloja del terra, dur -rubefacció-.

A l'últim moment d'ocupació, però, s'hi van trobar diverses llars amb restes de ceràmica de cuina i de taula, i es va interpretar com a habitatge.

Es trobava sobre un estrat (IV) de farciment de terra geològica, pedres i material arqueològic irregular i aleatori interpretat com a preparació per anivellar el desnivell del terreny.

Figura 9: Àmbit 1. (Fotografies cedides per Dolors Molas i Ot Ordeig)

Àmbit 2

L'Àmbit 2 presentava uns blocs relacionats amb una estructura de fusta, posteriorment cremada i delimitada per argila per tal de contenir el foc, juntament amb una plataforma circular de 60 cm de diàmetre i 5 cm de potència d'argila cuita, associada a la base d'una llar, juntament amb ceràmica a torn.

Es va interpretar com a habitatge, almenys durant l'últim període d'ocupació del jaciment.

Figura 10: Àmbit 2. (Fotografiess cedides per Dolors Molas i Ot Ordeig)

Àmbit 3

En aquest sector es van documentar períodes d'ocupació i d'abandonament alternats, amb la presència d'una llar de foc de molt poca potència, i una plaqueta i una moneda de bronze, un estrat d'abandonament, i la presència de dues llars més, amb presència de cendres.

Figura 11: Àmbit 3. (Fotografia: Ot Ordeig)

Una d'elles tenia forma circular, amb plataforma de terracuita, i associada a una quantitat important de material ceràmic. L'altra estava malmesa per una soca i no va poder ser estudiada.

En general, era un àmbit molt ric en materials, però no se'n va poder interpretar l'ús.

Àmbit 9

En aquest àmbit es va documentar una pedra semicircular amb una cubeta excavada al centre (possiblement relacionada amb la porta de l'àmbit), i ceràmica de diverses tipologies: grisa, ibèrica a torn, a mà, vernís negre... juntament amb instruments lítics, ornamentació personal i una imitació de dracma emporitana.

Figura 12: Àmbit 9. (Foto: Ot Ordeig)

Àmbit 10

Restes de fauna, metalls i lítica van aparèixer conjuntament amb fragments de ceràmica d'època ibèrica a mà i a torn, i en menys proporció de vernís negre, dels nivells d'ocupació inicials.

Figura 13: Àmbit 10. (Fotografia: Ot Ordeig)

Van aparèixer també dues llars, una formada per diferents capes de fragments regulars de ceràmica a torn, i una altra formada per terra dura amb mostres de rubefacció, a la que s'associen carbonets i ossos.

5. Estudis realitzats

Tant en període d'excavació com a posteriori s'han portat a terme diversos estudis que han ajudat a comprendre la vida al Casol de Puigcastellet.

5.1. Estudi faunístic

Durant les campanyes dels anys 1984, 1986 i 1987 van aparèixer diverses restes de fauna, que tot i no arribar al 9% del total del material localitzat, es va considerar important que fos estudiada. Aquest estudi, fet per Manuel Millán Cascalló, va proporcionar dades referents a la dieta i al sistema econòmic que es portava a terme a la fortalesa.

Els animals predominants foren la vaca (*Bos taurus LINNAEUS*, amb 17 individus), el porc domèstic (*Sus scropha domestica LINNAEUS*, amb 16 individus), i l'ovella (*Ovis aries LINNAEUS*, 13 individus). La majoria mostraven marques de bullició/cremació i incisions, cosa que fa pensar que fossin la base de la dieta càrnia.

Altres espècies, com el cavall (*Equus caballus caballus LINNAEUS*, 6), la cabra (*Capra hircus LINNAEUS*, 5), el cérvol (*Cervus elaphus LINNAEUS*, 5) i el gall (*Gallus gallus LINNAEUS*, 5) es troben representats, tot i que en menys quantitat, per tot el jaciment, i tot i no formar part de la dieta diària, sí que devien ser habituals.

Finalment, altres animals presents són considerats pels investigadors com a poc habituals pel consum humà, i tindrien doncs un ús diferent a l'alimentari: el gos domèstic (*Canis familiaris LINNAEUS*, 2), la guineu (*Vulpes vulpes LINNAEUS*, 2), el conill de camp (*Oryctolagus cuniculus LINNAEUS*, 2), i l'ase (*Equus hemionus asinus LINNAEUS*, 1).

Per acabar, es va trobar una presència escassa de microfauna marina com un individu d'ostra (*Ostrea edule edule sp.*) i un de petxina (*Cardium edule sp.*), relacionada amb una manca de productes de la costa, denotant l'aïllament de l'enclavament.

5.2. Estudi paleocarpològic

L'any 1990 es va portar a terme, per part de Carme Cubero Corpas, un estudi paleocarpològic de les mostres extretes dels àmbit 1 (campanya de 1987) i de l'àmbit 2 (campanya del 1988).

L'espècie predominant era el Margall (*Lolium sp.*), una planta associada als cereals que durant la tria del gra era llançada al foc com a rebuig. Seguidament es trobà l'ordi (*Hordeum sp.*, *Hordeum vulgare* i *Hordeum vulgare var. Nundum*), present a totes les mostres estudiades, i el blat (*Triticum sp.* i *Triticum dicoccum*), concentrat al voltant de les llars, amb poca presència d'altres espècies.

Es va arribar a les conclusions que el cereal podia haver sigut la base de l'alimentació vegetal, essent un conreu anual i de secà -ja que no es van trobar restes de males herbes pròpies de zones irrigades-.

5.3. Estudi del material ceràmic

Un estudi quantitatiu dels fragments ceràmics va ser portat a terme per Mònica Gallach i Ot Ordeig l'any 2015, fent un re-estudi del jaciment. Malgrat la majoria de fragments eren informes -fins a un 75% del total-, la quantitat de ceràmica era molt important -un 90% de la quantitat de restes materials.

La ceràmica predominant és la modelada a torn -tant de vernís negre (2% del total, format entre d'altres per plats, bols i copes, essent algunes procedents del taller de Roses, considerades articles de luxe) com comuna ibèrica (60% del total, format per copes, olles, plats, bols, gerres i contenidors amb brocs).

Hi havia una presència notable de ceràmica reduïda a mà (olles ovoïdals, amb decoracions pentinades, impreses o aplicades, totes elles de funció domèstica).

5.4. Estudi antropològic

Un dels dos cranis trobats en les excavacions dels anys 60 (sense relació estratigràfica ni informació d'àmbit) van ser estudiats també per Ot Ordeig i Mònica Gallach. L'altre, una porció lateral esquerra frontal d'un crani infantil, no es va estudiar degut a que es tracta d'un fragment molt petit i a que no te cap mena d'informació associada.

Del crani adult, del que se'n conserva la calota craniana, la base del crani, el maxil·lar superior i part del temporal dret, se'n va treure informació interessant:

- Tenia dues marques d'origen tafonòmic: arrels, debut a l'elevada bioturbació del jaciment, i unes marques d'objecte tallant atribuïdes a l'excavació per part dels aficionats.
- Segons la morfologia del crani s'ha sexat com a femení.
- Seguint el paràmetre de desgast dental es creu que l'individu tenia al voltant de 45 anys d'edat.
- Absència del primer molar dret, associada a una infecció o càries avançada, i presència de càlcul dental, lligat a una mala higiene bucodental.

6. Accions de divulgació

6.1. Exposició permanent

Paral·lelament a les últimes campanyes d'excavació es va fer una petita exposició a l'antic Ateneu (que ja no es troba en funcionament) exposant algunes de les troballes més rellevants. Aquesta però, era temporal.

Actualment hi ha una petita exposició al Centre d'interpretació de l'espai natural Guillerries-Savassona, inaugurada l'any 2001, situada a la plaça Major del poble de Folgueroles. Obren de dilluns a diumenge, de 10 a 14h (veure cartell de la inauguració a l'annex).

L'exposició es troba al fons del local, i comparteix espai amb una altra sobre fauna, flora i feines tradicionals i del camp, en una sala de dimensions reduïdes i il·luminació pobra, que en èpoques de poca afluència de públic, s'utilitza de magatzem.

Consta de tres plafons i dues reproduccions tipus maqueta- una d'una llar de foc, i una de l'àmbit 1 abans de ser excavat-; suficient informació com per poder entendre en termes generals el jaciment.

Els tres plafons existents expliquen les característiques del Casol de Puigcastellet, la història de les excavacions, i la cultura ibèrica.

Com que es tracta del punt d'informació de la zona, s'han

Figura 14: Estat actual de l'exposició, amb les dues reproduccions. (Fotografia pròpia)

creat fulletons sobre les activitats del poble, en alguns dels quals s'inclou informació sobre el jaciment (veure annex).

6.2. Ruta dels ibers

La Ruta dels Ibers va ser una iniciativa que es va iniciar l'any 1998 des del Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC), a partir d'una exposició 'Els ibers, prínceps d'occident', que van fer juntament amb La Caixa, i que va suposar el re-descobriment per part del gran públic d'aquesta cultura autòctona.

Els objectius d'aquest projecte eren, entre d'altres, la participació activa dels visitants en relació el patrimoni arqueològic, la creació d'una consciència de respecte envers els jaciments, incentivar interessos culturals en el temps de lleure, tant en infants com en adults, i donar una eina als educadors per tal de poder introduir als alumnes a la protohistòria catalana. Així doncs, el principal objectiu era donar a conèixer al públic general, independentment de l'edat, el gènere o la classe social, la història i cultura ibèriques.

Els requisits que es demanava als jaciments per tal que fos un projecte de qualitat, eren que estiguessin museïtzats- amb bons accessos i manteniment-, que portessin a terme activitats de dinamització per públics diferents, i que tinguessin un projecte d'investigació.

Dos cops a l'any es fan reunions amb els representants de cada un dels jaciments - alcaldes, arqueòlegs o tècnics- per decidir-ne temes importants. Actualment compta amb 23 jaciments, i s'està treballant per incorporar-ne 2 de nous⁶

La ruta s'encarrega de diverses accions didàctiques:

⁶ A 6 d'Abril de 2017

6.2.1. Plafons informatius

Seguint uns criteris estètics comuns en tots els jaciments per tal de ser fàcilment identificable pel visitant, La Ruta dels Ibers s'ha encarregat de posar plafons informatius a cadascun dels jaciments que en formen part, juntament amb d'altres de senyalització per tal de poder arribar-hi.

En cas d'estar ja museïtzats i comptar amb plafons propis, instal·la un únic plafó a l'entrada del jaciment, en català, castellà i anglès (Figura 15), amb informació general sobre la cultura ibèrica, la tribu corresponent i les característiques generals del poblat ibèric.

En el cas que el jaciment no tingui pressupost i no hagi pogut posar plafons propis, és La Ruta dels Ibers qui, també juntament amb subvencions de la Diputació i ajuntaments interessats, s'encarrega de senyalitzar el jaciment (figures 16 i 17).

Figura 15: Plafó informatiu de La Ruta dels Ibers al Casol de Puigcastellet. (Fotografia pròpia)

Figures 16 i 17:
Plafons informatius
del jaciment.
(Fotografies
pròpies)

6.2.1.1. Il·lustracions utilitzades

Les il·lustracions utilitzades van ser realitzades per Francesc Riart Jou, dibuixant i il·lustrador especialitzat en reproduccions històriques de diverses èpoques.

Per tal de poder fer una reproducció acurada del jaciment, agafa les planimetries i les interpretacions que se n'han fet, així com la informació que li proporciona l'arqueòleg encarregat sobre el jaciment –tant a nivell de materials constructius com a nivell funcional- i, a partir de comparacions amb altres jaciments de tipologia similars, procedeix a fer-ne la il·lustració.

L'acurada documentació històrica de Riart, juntament amb l'experiència que ha guanyat després de tants anys treballant en projectes arqueològics i històrics, fa que els seus dibuixos siguin ideals per poder transmetre al públic visitant com devia ser el jaciment en ple funcionament, ja que no només representa les estructures, sinó també altres elements de la vida diària (veure annex).

6.2.2. Fulletons

La Ruta dels Ibers ha fet diverses tirades de material informatiu:

El primer que es va publicar va ser un fulletó per cada una de les tribus dels jaciments que en formaven part, que es va exhaurir al poc temps.

Posteriorment, es va elaborar una guia única de la ruta completa, també exhaurida, i poc després, els fulletons 'Benvinguts', disponibles sobre cada un dels jaciments en diferents idiomes depenent del públic interessat. Al Casol, per exemple, es va editar en català, castellà, anglès i francès, però a altres jaciments més concorreguts es va afegir també l'alemany. Aquest fulletó tenia el mateix disseny per a cada un dels jaciments, que seguia l'estètica del Museu d'arqueologia de Catalunya.

Actualment, i degut al fet que a molts dels jaciments aquests fulletons també estan exhaurits, s'està preparant un nou format de full informatiu, que està previst que surti al setembre del 2017.

Aquest estarà disponible en quatre idiomes (català i anglès, i castellà i francès, respectivament).

A més, a finals de juny està previst que surti una nova guia general dels diferents jaciments de la ruta, incloent també les noves incorporacions.

6.2.3. Cap de Setmana Ibèric

De manera anual, i des de fa 17 anys, se celebra el Cap de Setmana ibèric. Són un seguit d'activitats que es porten a terme a cada un dels jaciments que formen part de la Ruta dels Ibers, relacionades amb un tema concret que canvia cada any.

Aquesta activitat fa que els jaciments ibèrics tinguin, durant aquest cap de setmana, una gran afluència de públic.

6.2.4. Altres

Entre d'altres accions divulgatives, La Ruta dels Ibers té una pàgina web (actualment en construcció) amb una ampliació de la informació dels fulletons, i amb propostes d'activitats familiars.

Es va crear també un dossier d'activitats per tal que fos utilitzat per els alumnes durant la realització dels Crèdits de Síntesi en els instituts, i ràpidament van exhaurir-ne els exemplars.

6.3. Rutes i senders

La zona de Folgueroles està envoltada d'un Parc Natural, i amb el temps, s'han anat establint una quantitat important de rutes per tot tipus de públic.

La més concorreguda és l'itinerari de Jacint Verdaguer, que es troba acompanyada de fragments dels seus poemes per cada un dels llocs que es visiten.

6.3.1. SL C-123

Un Sender local ens indica com arribar al jaciment, el qual es pot fer tant a peu, com en bicicleta. El recorregut total és de 7,43 km, amb un desnivell acumulat de 494 m, però també hi ha la possibilitat d'anar amb cotxe fins al Mas del Coll (veure *figura 1*) i escurçar la distància. Aquest sender presenta variants, però la dificultat i distància és similar en totes elles.⁷

La senyalització que es troba pel camí és la reglamentària i present a totes les altres rutes catalanes, per més que presenta diferents modificacions (*figures 18, 19, 20 i 21*).

Figures 18, 19, 20 i 21: Senyalitzacions presents a l'itinerari. (Fotografies pròpies)

⁷ Veure rutes a l'Annex.

7. Anàlisi de la situació actual

L'estat del jaciment és bo, però se'n podria treure més rendiment. A continuació es fa una anàlisi dels punts tractats fins el moment i que es consideren millorables, i posteriorment, es farà una proposta d'actuació i millora:

-Estat del jaciment

L'estat actual del jaciment és bo, ja que l'any 2001 es va fer l'última consolidació dels murs, i el 2011 es va portar a terme una neteja general del jaciment.

Tot i així, cal ser conscients que es tracta d'un jaciment a l'aire lliure, amb molta presència de vegetació de característiques diferents que n'afecta l'estructura en diferents graus (*figures 22, 23 i 24*).

Les intervencions fetes fins ara han evitat la destrucció del jaciment a curt termini, però no és una solució viable a llarg termini i la presència de plantes que recobreixen els murs, o el fet que sigui comú en els visitants d'escalar i pujar sobre aquests fa que poc a poc, empitjori el seu estat. (*figura 25*).

Figura 22: L'àmbit 10 mostra una capa de vegetació important. (Fotografia pròpia)

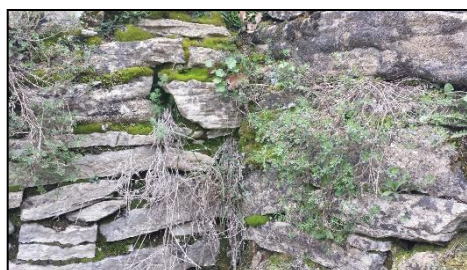

Figura 25: Afectació d'algun dels murs. (Fotografia pròpia)

Figura 24: A la part esquerra de l'estructura hi ha una gran presència de sòcols d'arbre entre els murs. (Fotografia pròpia)

A nivell museístic, hi ha la presència de suficients plafons com per poder entendre en certa mesura el jaciment, però es podria fer més visual i participatiu.

Figura 25: Els visitants acostumen a descansar o passejar sobre els murs del jaciment. (Fotografia: Ot Ordeig)

-Plafons del jaciment

El primer aspecte a destacar és la situació dels planells, que es troben molt dispersos pel jaciment. La problemàtica del terreny fa que s'hagin hagut de col·locar en llocs de difícil accés, com envoltats de malesa o pedres.

L'altre problema que presenten és el fet que la informació estigui situada a la part vertical del plafó, que mesura poc més d'un metre d'alçada, cosa que fa que sigui difícil poder llegir el text o veure'n les imatges. Amb el pas del temps també han anat perdent coloració, i algunes parts estan desenganxades, dificultant-ne la lectura (figura 26).

Figura 26: Plafó informatiu amb mostra de desgast. Presenta dificultats per llegir la informació -i en aquest cas també veure la imatge- de la part vertical. (Fotografia pròpia)

El plafó principal, que des de l'any 2014 presentava dificultats per llegir-se, va ser canviat a principis del 2017 -juntament amb el d'altres jaciments que també mostraven signes del pas del temps-.

Tot i tenir alguns aspectes negatius en qüestions de disseny, l'estat general de la museística del jaciment és bo, i si el visitant en té cura, la seva vida útil encara durarà uns quants anys.

-Itinerari

L'itinerari està molt ben senyalitzat, amb l'opció d'accedir-hi per dos camins diferents que surten del poble de Folgueroles. El seu estat, a més, és immillorable, ja que forma part del parc natural del Montseny, i s'hi fan actuacions periòdiques.

A mig camí hi ha també un aparcament lliure per tal de poder reduir la distància que s'ha de recórrer a peu fins al jaciment. És una gran esplanada amb espai de pícnic, que podria ser aprofitada per les visites escolars per portar-hi a terme altres activitats, i per les famílies per tenir una opció a dinar diferent a un restaurant.

La dificultat del recorregut és nul·la, per més que s'ha de concretar que el jaciment no és accessible per persones amb mobilitat reduïda degut a alguns elements del paisatge que no ho fan possible (*figures 27, 28 i 29*).

Figures 27, 28 i 29: El recorregut passa per parts planeres -argiloses i margoses- i d'altres de més escarpades. (Fotografies pròpies)

-Exposició permanent

La problemàtica principal a la que s'enfronta l'exposició actual és el reduït espai, lligat al desconeixement del públic general de l'existència d'aquesta, i la limitada informació que ofereix.

Tot i així, el material utilitzat és modern i atractiu a la vista, amb unes explicacions que són amenes, i amb una quantitat d'il·lustracions i fotografies suficientment il·lustratives del jaciment que fa que el visitant se senti atret per elles.

Amb tot això, no és una exposició que es pugui considerar vàlida per a sortides escolars, ni per un públic interessat en la història que vagi al poble a visitar el jaciment.

Un poble interessat en el seu patrimoni històric i cultural com Folgueroles -com demostra el gran interès que tenen en homenatjar Jacint Verdaguer, amb museu propi i rutes literàries-, caldria que no oblidés la riquesa que els proporciona tenir un dels pocs jaciments de defensa ausetans, i en podrien treure molt més rendiment.

Des del Punt d'informació es demostra l'interès i voluntat de donar a conèixer aquest passat als visitants, recomanant rutes que hi passin, i oferint els fulletons disponibles sobre el tema; però el fet que la sala d'exposicions estigui al fons del local, amb les llums apagades -amb excepció de quan hi ha visita-, i sense cap senyalització exterior que indiqui que hi ha l'exposició, fa que passi desapercibuda per la majoria de visitants.

A nivell de visites escolars hi ha contractada una empresa exterior ('Sota cingles') que porta a terme les visites al jaciment. Anualment es calcula que se'n fan entre dues i tres, i consideren innecessari contractar un guia propi que prepari activitats més especialitzades degut a la poca aflluència de públic.

Per aquest mateix fet, no promocionen el fet que es facin visites guiades, i és un cercle que es retroalimenta.

A nivell de visites generals no es té comptabilitzat l'aflluència de públic, ja que al estar situat en un cim allunyat del poble, i ser d'entrada lliure, no és possible fer-ne un recompte.

8. Proposta de millora

Gemma Cardona (Grup d'investigació DIDPATRI) parla de les diferents relacions que poden haver-hi entre l'arqueologia i el públic, tant des de la disciplina com a tal com des de la didàctica, i analitza com es pot fomentar un model de participació activa de la societat cap a l'arqueologia.

Per tal de fer-ho, fa una recopilació de diferents estudis, molts dels quals podem aplicar en aquest cas en concret:

-Missouri (2014) identifica quatre fases de participació del públic envers el patrimoni: explicar, compartir, implicar i consultar.

-Musil (2003) descriu tres nivells de comportament: 'l'excloent', vertical, on la participació per part del públic és passiva, i on els coneixements no es transmeten ni comparteixen; el 'caritatiu', on la comunitat mostra més consciència i hi ha una relació més fluida, però amb una visió altruista on el científic salva el públic inculte, on pot haver-hi diàleg, però sempre amb benefici mutu; i el 'generatiu', que busca un benefici social real, de manera horitzontal.

A partir d'aquí, i sabent el cas que es vol aplicar, Henson (2011) proposa un model que permet una major participació social mitjançant el coneixement sobre el passat, aprendre del passat per poder-ho aplicar al present, i la utilització del patrimoni per desenvolupar identitats culturals i cohesió comunitària.

8.1. Estudi de la població

Al no tenir un estudi estadístic dels visitants, s'ha cregut necessari fer una comparació amb d'altres jaciments de la comarca, i veiem que el públic interessat varia depenent del que ofereixi el lloc.

El Turó del Montgròs (El Brull), un jaciment defensiu monumental, situat en un cim amb vistes privilegiades, ofereix visites guiades cada cap de setmana, i cal anar amb cotxe fins al jaciment. Segons Marc Guàrdia, arqueòleg del jaciment, el públic és format majoritàriament per persones d'edat avançada de la zona metropolitana de Barcelona, seguit del públic familiar, i en menys quantitat, francesos. La quantitat de visites escolars són també rellevants.

El Camp de les Lloses (Tona), un parc arqueològic situat al nucli urbà del poble, rep un públic més variat i distribuït entre els set de la setmana. Segons Ot Ordeig, arqueòleg del jaciment, el públic escolar és molt freqüent, segurament gràcies a la facilitat d'arribar-hi, la bona museïtzació tant del jaciment com del museu, i de la diversitat de tallers que ofereixen. També hi ha molta freqüència de públic familiar i d'edat avançada; generalment de la comarca d'Osona, però també de comarques veïnes i de la zona metropolitana de Barcelona.

Segons Maria Ocaña, directora del Museu arqueològic de l'Esquerda, el públic que acostuma a visitar l'Esquerda (Roda de Ter) és local o comarcal, seguidament per persones de la zona metropolitana. Cal remarcar que tenen més aflluència de públic estranger que no pas de la resta de l'Estat. Majoritàriament es porten a terme visites escolars i d'altres grups culturals, però el públic familiar és rellevant.

A partir d'aquests resultats s'ha acotat que el públic que tindria més interès per visitar El Casol de Puigcastellet és tant l'escolar com el familiar Osonenc.

És per això que, per tal de poder proposar una opció de millora de l'experiència s'ha considerat adient passar una enquesta a 50 persones de la comarca d'Osona, i ser conscients així de quin és el grau de coneixement que tenen dels jaciments de la comarca, i què caldria fer per tal que els consideressin atractius de visitar.

Per aconseguir la màxima diversitat possible, l'enquesta (disponible a l'Annex) s'ha passat al mercat setmanal de Vic dels dissabtes entre els mesos de febrer i abril de 2017. Aquest mercat, documentat ja l'any 911 al testament del comte Guifré el Pilós, està situat a la Plaça Major de la Vila, i acostuma a atreure visitants de la comarca sencera de totes les edats.

S'ha considerat pertinent fer les particions d'edat de la manera següent: de 15 a 30 anys (joves, sense fills), de 30 a 50 (públic familiar, amb fills) i de més 50 (on el visitant ja no depèn dels fills).

Els resultats obtinguts, són els següents:

El Turó del Montgròs el coneixien el 66% dels enquestats, El camp de les Lloses el 40%, l'Esquerda el 80%. El Casol de Puigcastellet el coneixien el 20% dels enquestats. Les diferències per edats eren mínimes.

D'aquests jaciments, el 20% havia visitat El Turó del Montgròs, el 16% el Camp de les Lloses, i el 50% l'Esquerda. El Casol de Puigcastellet l'havia visitat el 4%, l'equivalent a dues persones.

Els motius per visitar els jaciments havien sigut les visites escolars (80%), i l'interès pel jaciment (70%).

A l'enquesta se'ls hi van demanar propostes per fer les visites més atractives i atreure més públic, i les respostes coincidien en oferir visites guiades, que el jaciment fos atractiu pel visitant, amb bona senyalització per arribar-hi, i que s'hi portessin a terme activitats diverses. El públic familiar va mostrar-se interessant en que els museus fossin més interactius.

A partir d'aquests resultats es pot proposar un pla de millora del Casol de Puigcastellet per tal de fer-ho interessant per la població i afavorir-ne les visites.

8.2. Actuacions al jaciment

8.2.1. Conservació

Un primer anàlisi del jaciment permet veure que l'estat de conservació és bo, i que només cal, de manera puntual, fer algunes accions de consolidació. Tot i així, caldria un estudi a fons per part d'un restaurador per evitar marge d'error al procedir.

A l'estar en un cim amb molta vegetació aquesta cal tenir-la sota control: l'ús combinat de geotèxtil i graves (amb museïtzació posterior) en el terra dels àmbits alleugeriria el problema notablement. Altres mesures utilitzades en altres jaciments són l'ús d'herbicides -que al formar part d'un parc natural no és vàlid-, i tallar les plantes abans que aquestes facin llavors- tampoc útil, al trobar-se enmig d'un bosc amb trànsit constant de llavors-.

El creixement de les plantes als murs s'hauria de controlar en projectes rutinaris de control, per part de personal especialitzat, que sàpiga arrencar les arrels sense danyar la superfície on es troben, tant per l'afectació que pot presentar per l'estructura, com per la difícil comprensió d'aquesta quan es troba envoltada de vegetació.

El problema de drenatge de l'aigua, tant comú en altres jaciments de la comarca degut al sediment argilós, no es troba present al Casol, ja que aquest és de graves i sorres. Això evita, en certa mesura, la brutal erosió que provoca l'aigua, i també haver de construir pous de drenatge.

Caldria actuar en el pati de graves dels àmbits 1', 2' i 3', que amb el pas del temps s'ha anat debilitant i passa inadvertit pel públic que el visita, fent que tornés a estar a la vista.

Els murs presenten un bon estat, però els que de menys potència es troben debilitats, i altres no es poden delimitar. Per això s'hauria de portar a terme una consolidació i adequació d'aquests.

Gamarra & García, una important empresa de restauració, actua de la següent manera:⁸

- Realitza encofrats com a fonamentació dels murs.
- Realitza encofrats com a reproducció dels murs.
- Fixa pedres dels paraments en perill de despeniment.
- Consolida element exempts.
- Reintegra pèrdues del parament.
- Documenta fotogràficament.
- Presenta informes dels treballs.

Hauria de ser una empresa de restauració doncs, qui avalués l'estat actual dels murs i hi actués, tot i veure's a simple vista en bon estat.

⁸ Gamarra & García, 2012

8.2.2. Museïtzació

Després d'estudiar diversos projectes portats a terme en jaciments de característiques similars, s'ha cregut que un bon projecte museístic es podria inspirar en el que se segueix actualment al Camp de les Lloses (Tona).

El projecte que es proposa a continuació hauria de ser aprovat per la Comissió de Patrimoni de la Generalitat, i posteriorment, es podria passar a aplicar, tenint sempre present la necessitat que tota actuació cal que sigui reversible i mai permanent.

Figura: 30: Exemple de documentació en calç d'un accident arqueològic. (Font: Gamarra & García, 2012)

Després del projecte de conservació i restauració caldria portar a terme un altre projecte que permetés al visitant entendre el jaciment de manera més visual, i que complementés la informació dels plafons informatius.

Per això es proposa treure el rebliment actual de les habitacions, re-omplir-ho amb geotèxtil i graves -explicat al punt anterior-, i posteriorment cobrir-ho amb una capa de calç. El nivell recuperat hauria de ser el de circulació del jaciment, i s'hi intercalaria el calç base amb la senyalització, també en calç, de diferents colors, in-situ, de les estructures trobades a cada una dels àmbits que es considerin important de remarcar (*figura 30*). Així doncs, llars de foc i ítems materials interessants que poguessin ajudar a entendre l'àmbit estarien marcades.

8.3. Actuacions a l'exposició permanent

S'hauria de disposar d'una nova sala, de mida lleugerament superior a l'actual, propietat de l'ajuntament (al centre cívic, per exemple) per tal de poder portar a terme aquest projecte. Aquesta, a diferència del jaciment, hauria de ser accessible per a tot tipus de persona, edat i condició física. Disposaria ja dels serveis mínims, com lavabos i seients, i estaria situat al centre del poble.

El que es vol aconseguir és disposar d'una sala polivalent que serveixi tant de sala d'exposició, com d'espai on es puguin portar a terme un seguit d'activitats que es presentaran més endavant.

Per tal de portar-ho a terme es necessitaria una inversió inicial, per més que la voluntat del projecte és que sigui econòmic i assumible per un ajuntament d'una població petita. És per això que es tractaria d'un espai reduït ja propietat de l'ajuntament, on s'utilitzessin materials reutilitzats i de proximitat. Dues característiques importants més és que per portar-ho a terme es comptaria amb els tallers i empreses del poble, per tal de fer-los partícips del canvi, i la intenció de fer una exposició que sigui vigent durant un període de temps llarg, en el que no s'hagi de tornar invertir.

El que es busca amb aquesta acció és la voluntat d'arribar a un ventall de públic ampli, i que pugui comprendre sense dificultats les explicacions que es troben a l'exposició.

Després de l'estudi d'afluència dels visitants, es creu convenient que la museografia es realitzi íntegrament en català (també en Braille), però que hi hagi disponible a l'inici de la sala reproduccions dels cartells en paper plastificat tant en castellà com en anglès. Aquesta hauria d'estar dissenyada amb colors plaents a la vista i que facilitin la lectura, amb una lletra de mida mitjana-gran per tal que ningú tingui dificultats per poder llegir-

ho. El llenguatge utilitzat cal que tingui rigor científic, però també sigui entenedor pel públic general.

La sala cal que presenti una bona il·luminació. La distribució seria la següent:

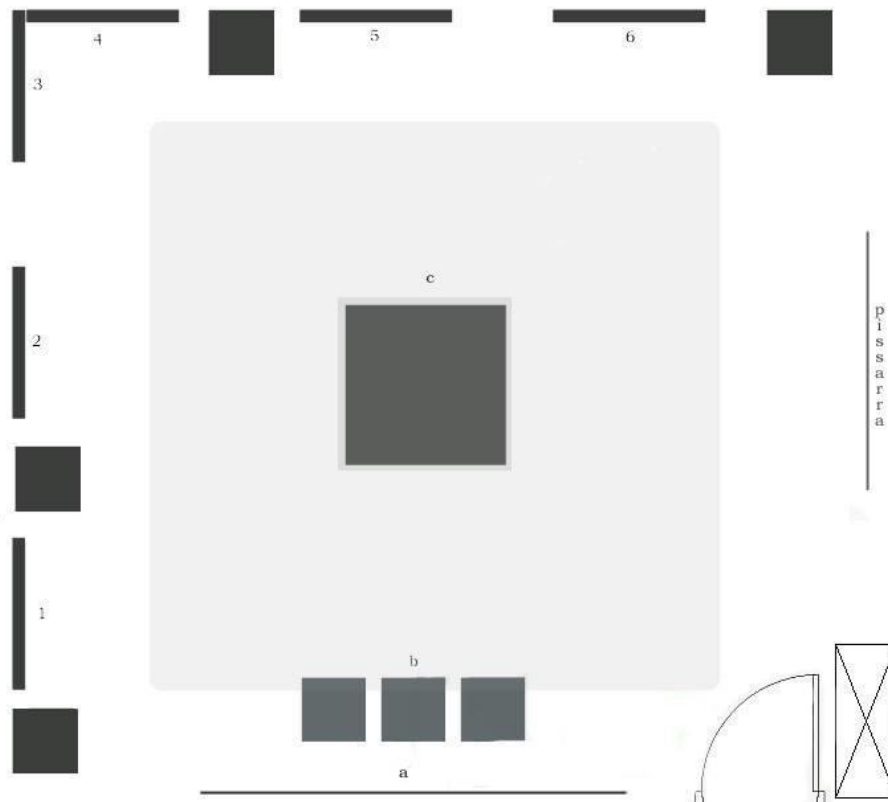

Figura: 31: Possible distribució de la sala d'exposició. (Propi)

1. El primer plafó dóna informació de la situació de Catalunya en època protohistòrica.
2. El segon plafó enfoca concretament el cas d'Osona i els ausetans, situant els diferents jaciments en un mapa.
3. El tercer plafó parla de la vida diària dels ibers: classes socials, vestimenta, alimentació, economia.
4. El quart plafó parla exclusivament del Casol. N'explica la interpretació, utilitzant exemples de les excavacions arqueològiques.
5. El cinquè plafó explicaria la història de les excavacions al Casol.

6. Què és un arqueòleg? Quina feina fan? Quina metodologia utilitzen?

Intercalat als diferents plafons es troben quatre expositors: dos són els que es troben actualment al Centre d'informació, amb la reproducció de l'àmbit 1, i amb la llar de foc.

Se n'hi haurien d'incorporar dos més, amb materials antigament exposats, però que actualment estan emmagatzemats al CIAO (Centre d'investigacions arqueològiques d'Osona). Aquests serien peces ja restaurades i representatives del jaciment, com peces ceràmiques i elements metàl·lics que no requereixin un tractament constant per evitar-ne el debilitament.

El terra estaria recobert per una moqueta, per tal que en les visites escolars es pogués aprofitar l'espai per portar a terme activitats on es requereix més espai.

La part lúdica de l'exposició constaria de tres jocs:

- a. 'Qui ets?' Un vinil a la paret a mode de test, on els visitants responen preguntes sobre les costums ibers ('Prefereixes fer intercanvis, o pagar amb moneda?', per exemple), que els porta a esbrinar quin paper tindrien a la tribu.
- b. 'Toca-toca' Consta de tres calaixos de fusta pintats de negre, amb un forat per posar-hi la mà. El jugador no veu què hi ha dins, i a través del tacte ha d'esbrinar què està tocant. Per la part superior hi ha una obertura on, quan s'aixeca la tapa, a través d'un vidre es veu l'element i una explicació sobre aquest.
- c. 'L'arqueòleg' Dins una caixa de plàstic acrílic d'1m x 1m sense tapa es posen reproduccions de diferents elements (ceràmics, metàl·lics, ossis) recoberts de sorra, gravetes i graves. Els participants hauran d'escollir entre les diferents eines disponibles (catalana, paletí o pinzell -tots ells de puntes arrodonides per

evitar perills) per poder ‘excavar’. Posteriorment, si algun participant trobés varis fragments ceràmics, els podria ajuntar i formar una peça sencera.

La sala constaria també d’un armari on es guardarien altres materials utilitzats en casos puntuals.

8.4. Públic al que es dirigeix

Els doctors Ballart i Tresserras (2001) diferencien diferents segments de públic. Per les característiques del jaciment i la nova exposició, es consideraria que el públic interessat seria:

- Comunitat local: Creació d’un espai cultural, símbol d’identitat per la població, i disposant així d’un altre instrument educatiu municipal.
- Famílies: Es disposaria d’un espai de qualitat on es combinaria la cultura, l’oci i l’educació
- Grups escolars: Possibilitat de realitzar activitats fora l’escola per complementar el currículum.
- Tercera edat: Opció d’oci alternativa a les existents, enriquidora, activa i participativa.
- Associacions culturals: Opció de programar noves opcions culturals.

A partir d’aquí es poden extreure tres tipologies de visites:

- Visites lliures: Formades per la comunitat local, famílies, tercera edat i associacions culturals. Són totes aquelles que no necessiten un guia extern per tal

de portar a terme l'activitat, i que es valen amb els suports existents -tant al jaciment com a l'exposició-.

- Visites guiades: Formades per comunitat local, famílies, tercera edat i associacions culturals. Cal que hi hagi l'opció que aquest públic pugui disposar d'un servei d'atenció de qualitat, amb un guia format que pugui fer la visita més interessant aportant informació diferent, aprofitant els suports existents.
- Visites escolars: Formades per grups escolars. Aquestes requereixen un servei d'atenció minucios i curós, amb activitats lúdico-educatives per motivar els participants. És necessària la creació d'activitats participatives tant al jaciment com a l'exposició, exposades a continuació.

8.4.1. Activitats pel públic escolar

La visita escolar es trobaria dividida en tres parts, dues de les quals es portarien a terme a Folgueroles: la visita al jaciment, la visita a l'exposició i les activitats a l'aula.

Per portar-ho a terme l'any 1992 es va publicar un Quadern de treball, que es complementava amb 'El Casol de Puigcastellet, Folgueroles, Osona'⁹, un llibre divulgatiu sobre les intervencions al jaciment, el context històric i arqueològic i les interpretacions extretes.

El quadern de treball constava de quatre fases diferents:

- Anàlisi prèvia del territori
- Observació i formulació d'hipòtesis sobre el terreny

⁹ Molas, Dolors; Mestres, Imma; i Rocafiguera, Montserrat. 1992

→ Validació/invalidació d'hipòtesis a l'exposició

→ Ampliació i consolidació de coneixements a l'aula

Aquestes activitats són enfocades no només cap a l'arqueologia, sinó que també inclouen topografia, senyalització d'elements paisatgístics, formació geològica, tipologia de vegetació, toponímia i treball d'altres elements patrimonials (com les Cases de pagès medievals).

Sobre el jaciment es treballen aspectes on, l'alumnat ha de crear hipòtesis segons les característiques del jaciment que veu, com per exemple ordenar cronològicament la construcció de la muralla respecte la torre i els àmbits, imaginar-se com eren les cobertes o quines eren les eines que s'utilitzaven.

El treball que es va fer en la creació d'aquest quadern va ser de qualitat, fent que s'adaptés també al currículum d'altres assignatures per poder ser una experiència més completa.

En el cas que una escola estigués interessada en incloure més temes, es podria seguir la ruta de Verdaguer i visitar la Casa-Museu de Verdaguer.

La problemàtica del quadern recau en la segona part, la de l'exposició:

L'antiga exposició ja no existeix, i molts dels materials exposats es van perdre un cop es va treure. És per això que a continuació es fa una proposta sobre com treballar els diferents temes que s'hi havia proposat.

Després de deixar a l'alumnat visitar l'exposició lliurement, caldria separar-los en dos equips (la repartició es podria fer abans de la visita al jaciment, així fan un esforç superior per comprendre i recordar els elements i informació). Un joc competitiu els hi crea interès, i aprenen i integren els conceptes de manera amena i divertida.

-‘Jo sóc de l’elit ibera!’

Creant dos cercles per poder pensar en les respostes, se’ls hi aniran presentant preguntes sobre el que han vist per tal que reflexionin. Amb cada pregunta correcta guanyen una moneda ‘*ausesken*’, i al final del joc, qui més monedes hagi aconseguit, guanya el títol de noble.

Les preguntes i proves variaran depenent de l’edat dels integrants del grup, però constaran dels blocs: vida quotidiana, intercanvis i comerç, i escriptura.

→ Vida quotidiana:

- Es dóna un fragment ceràmic amb forma (base, vora, nansa...) a cada un dels equips. Posant en comú els coneixements que han adquirit, han d’explicar amb quina tècnica van ser fetes, quina part de la peça són, i els possibles usos que tenia.
- Ronda de preguntes ràpides de temàtica variada, on l’equip que primer alci el braç té dret a respondre: ‘Nombra 5 elements metàl·lics que es poden trobar en un jaciment ibèric’, ‘De quin material s’elaborava la vestimenta?’, ‘Com es fabricava la vestimenta?’, ‘Utilitzaven ornamentació?’, ‘Què menjaven?’, ‘Perquè no s’han trobat restes de cap necròpolis ausetana?’, entre d’altres. Es guanya una moneda per cada una de les preguntes respostes correctament.
- Per treballar l’alimentació d’origen animal competiran dos voluntaris de cada equip. En una estructura metàl·lica de la paret (una pissarra, per exemple, disponible a l’armari instal·lat a la sala) hauran d’enganxar per ordre de més a menys comú, els diferents animals que s’han trobat a les excavacions, que estaran escrits en plaques

metàl·liques imantades. Per despistar, s'inclouran animals de fora la zona. L'equip que més animals hagi situat correctament, guanya una moneda.

→ Intercanvis i comerç

- Ronda de preguntes ràpida: 'Com pot haver arribat al Casol la ceràmica de vernís negre fabricada a Roses?', 'Qui l'havia fabricat?', 'Com la van aconseguir, els indígenes?', 'Com es poden diferenciar de les ceràmiques d'imitació?'. A partir d'aquestes preguntes s'aconsegueix que els alumnes arribin sols a la conclusió de les diferents rutes de comerç la proximitat dels rius i la possibilitat de navegar-hi com a mètode de transport, o l'intercanvi de mercaderies entre grups de població d'origen diferent.
- Prova de troc. A cada participant se li dóna una quantitat de peces determinada. Aquestes peces tenen impresa la imatge del producte que representen i la quantitat (Blat, 3 sacs, o pell de boví, 1 unitat). Aquests seran repartits a l'atzar, i en un temps concret han d'intentar intercanviar els seus productes per d'altres amb més valor.

El monitor o guia tindrà a la seva disposició fitxes amb objectes de luxe, i quan un participant cregui tenir a la seva possessió una quantitat suficient per poder ser intercanviada, ha de proposar el troc final.

Guanya l'equip del participant que aconseguixi el primer producte de luxe, que aconseguix una moneda.

→ Escriptura

- A l'última prova s'entregarà a cada equip un full amb un missatge escrit utilitzant l'alfabet ibèric, conjuntament amb l'alfabet i l'equivalència per poder-ho resoldre. Junts cal que treballin per desxifrar-lo, i el primer a fer-ho aconseguirà una última moneda.

Posteriorment a la visita, es tornaria a utilitzar el quadern existent per portar a terme les activitats proposades a l'aula. Aquestes tracten l'escriptura, el món funerari, i la romanització i la figura d'Amusic.

8.5. Divulgació i promoció

Per tal d'assegurar la prosperitat del projecte cal portar a terme un pla de difusió clar. L'objectiu d'aquest és arribar a convertir el jaciment tant en un producte de turisme cultural, com en un centre de cohesió de la població de Folgueroles.

Es creu necessari doncs establir el següent programa:

- Visites guiades: Es tornaria a instaurar un sistema de visites guiades, que portarien a terme per guies especialitzats, aprofitant tots els recursos que proporciona el jaciment i l'exposició. La visita seria de caràcter didàctic i adreçada a un ventall ampli de públic, adaptant el discurs a les necessitats de cadascú. Aquesta opció, amb l'actualització del jaciment i les noves opcions que es proposen, tindrien un augment important de demanda.
- Pàgina web: La creació d'una pàgina web informant de tots els serveis que s'ofereixen, juntament amb les indicacions necessàries per arribar al jaciment i informació històrica i arqueològica. Pot anar lligada al web de l'ajuntament, però cal que sigui de fàcil navegació.

→ Ruta dels Ibers: Participar activament a les activitats de la Ruta dels Ibers, oferint un ventall d'opcions interessant pel públic i que el motivi a repetir la visita. És també gràcies a ells que es disposaria dels fulletons d'informació del jaciment que es repartirien per centres culturals, biblioteques, museus, i punts d'alta afluència de públic com restaurants.

9. Conclusions

El Casol de Puigcastellet és un jaciment que podria aportar molta riquesa cultural, no només a Folgueroles, sinó a la comarca sencera.

Actualment es troben tres jaciments museïtzats de períodes similars (El Turó del Montgròs i l'Esquerda que són ibers, i El Camp de les Lloses, romano-republicà) que tenen molt bona acollida pel visitant, i han creat als seus respectius pobles una identitat i orgull de comunitat.

El Casol de Puigcastellet, doncs, amb la publicitat i actuacions pertanyents, podria ser un reclam turístic potent. Si bé és cert que és el menys monumental dels jaciments que s'han comentat, és un molt bon complement per poder entendre la realitat ausetana del moment, al ser precisament una fortificació de vida molt curta. Ofereix elements suculents pel visitant, com l'oportunitat de complementar la visita al jaciment amb una ruta al Parc Natural del Montseny, i mostres clares per poder visualitzar sense problemes les diverses capes geològiques presents.

Per complementar el jaciment i poder acollir a un públic molt més ampli -com seria l'escolar-, caldria fer una remodelació de l'exposició permanent. D'aquesta manera s'aconseguiria augmentar exponencialment les visites, i aconseguir que el Casol passés a formar part de l'estimat patrimoni històric, arqueològic i cultural de la plana de Vic.

És de vital importància que les noves generacions aprenguin la importància que té el patrimoni, no només per tractar-lo degudament i visitar-lo, sinó per poder continuar la investigació arqueològica de la zona, tan necessària.

La proposta que s'ha fet en aquest treball doncs, ha sigut tenint sempre present les opcions del jaciment i del que un poble petit com Folgueroles pot assumir.

No s'ha pretès crear un parc arqueològic, ni un museu, ni fer reproduccions o reconstruccions a mida real al jaciment. El que s'ha intentat és, amb un pressupost limitat intentar aconseguir que en un futur el Casol torni a tenir interès, com fa uns anys, no se'n perdi el coneixement, i que el visitant tingui curiositat i ganes d'aprendre'n.

És també una proposta que és fàcil d'aplicar, ja que és atractiva tant pel visitant com pels organismes del poble. No proporcionarà riquesa, però farà que hi hagi un trànsit de visitants superior a l'actual, i que augmentin els clients dels serveis com bars o restaurants. Sobretot, però, farà que el poble sigui conegut per la seva riquesa històrica, i pugui sentir-se orgullós del seu origen.

10. Bibliografia

- ALBAREDA, Joaquim; BURGAYA, Josep; CAMPRODON, Jordi; et al. (1990): *Manlleu. Aproximació a la història, l'entorn, l'economia i l'estructura territorial*. Eumo editorial, Vic.
- BALLART, Josep; TRESSERRAS, Jordi (2001): *Gestión del patrimonio cultural*. Ariel patrimonio. Barcelona.
- BALTÍERREZ MORAS, Antoni (2012): *Guia de Camp Transcatalonia 2012. Comarca d'Osona*. Barcelona: Delagació Territorial de Catalunya, Institució Catalana d'Estudis Agràris.
- DAURA, Antoni; GALOBART, Joan; PIÑERO, Jordi (1995): *L'arqueologia al Bages*. Monogràfics. Manresa
- DE ROCAFIGUERA ESPONA, Montserrat (1995): *Osona ibèrica. El territori dels antics ausetans*. Patronat d'estudis osonencs, Vic.
- DÍAZ-ANDREU, Margarita; PASTOR, Ana; RUIZ, Apen (Coords.) (2016): *Arqueología y comunidad. El valor social del patrimonio arqueológico en el siglo XXI*. JAS arqueologia, Madrid.
- DURAN, Montse; MESTRES, Imma (2006): *Projecte museogràfic-museològic del Camp de les Lloses (Tona, Osona)*. Arxiu Camp de les Lloses. [Inèdit].
- DURAN, Montse; MESTRES, Imma (2010): *Informe de las obras de excavación, conservación y adecuación del parque arqueológico El camp de les Lloses. Tona*. Arxiu Camp de les Lloses. [Inèdit].
- DURAN, Montse; MESTRES, Imma (2014): *Programa de dinamització cultural del parc arqueològic i centre d'investigació del camp de les Lloses, Tona*. Arxiu Camp de les Lloses. [Inèdit].
- DURAN, Montse; MESTRES, Imma (2015): *Projecte per a la inversió en la gestió del patrimoni arqueològic de Tona: Accions de consolidació de les estructures del jaciment del Camp de les Lloses*. Arxiu Camp de les Lloses. [Inèdit].
- FERNÁNDEZ REDONDO, Rufino (1987): Els Lacetans. Interpretació a través de les fonts clàssiques, arqueològiques i numismàtiques. Estat de la qüestió. *Estrat* n°1, Igualada: 25-51.
- GAMARRA&GARCÍA (2012): Consolidació d'estructures arqueològiques. Edifici H-I. Jaciment del Camp de les Lloses, Tona, Osona. Arxiu Camp de les Lloses.

- GARRIDO, Anna (2015): *La ruta dels ibers, un model de xarxa de suport al territori*. Barcelona. Arxiu MAC.
- JOVE CASABELLA, Eva (2010): *Museologia i museografia locals: El camp de les Lloses, un model de gestió*. Arxiu Camp de les Lloses.
- LÓPEZ MULLOR, Albert (2011): La muralla principal de l'*oppidum* ibèric del Montgròs (el Brull) i les seves defenses perifèriques. *Revista d'arqueologia de Ponent* 21: 141-156.
- MOLAS i FONT, M^aDolors (1982): *Els Ausetans i la ciutat d'Ausa*. Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic.
- MOLAS i FONT, Mª Dolors (1990): Hallazgos en el Casol de Puigcastellet, Folgueroles (Osona). *Pyrenae*:177-190.
- MOLAS i FONT, Mª Dolors (1990): La fortalesa ibèrica ausetana del Casol de Puigcastellet de Folgueroles (Osona). *Tribuna d'arqueologia*: 56-60. Barcelona: Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.
- MOLAS FONT, Mª Dolors (1993): *El poblament ibèric a Catalunya. Les recerques sobre les societats Ausetana i Lacetana*. Museu Comarcal del Maresme, Mataró.
- MOLAS, Mª Dolors; MESTRES, Imma; ROCAFIGUERA, Montserrat (1991): *La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet*. Centre d'Estudis del Bages, Manresa.
- MOLAS, Mª Dolors; MESTRES, Imma; ROCAFIGUERA, Montserrat (1992): *El Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona). Àmbits 2, 2', 3 i 3'*, Vic. [Inèdit].
- MOLAS, Mª Dolors; MESTRES, Imma; ROCAFIGUERA, Montserrat (1992): *El Casol de Puigcastellet. Folgueroles, Osona*. Ajuntament de Folgueroles, Folgueroles.
- MORATÓ, David; PONCE, Santi; ROVIRÓ, Xavier; et al, (2000): *Folgueroles. Societat i vida d'un poble*. Eumo editorial, Vic.
- MORET, Pierre (1998): Rostros de piedra: sobre la racionalidad del proyecto arquitectónico de las fortificaciones urbanas ibéricas. *Congreso internacional- los iberos, príncipes de occidente.*: 83-92.
- PONCE, Santi; TORRENTS, Carme; TORRENTS, Jacint (1992): *Poblat ibèric del Casol de Puigcastellet. Folgueroles, Osona*. Quadern de treball.
- SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Joan (2005): *Els ibers del Nord*. Rafael Dalmau, Barcelona.

Congressos, seminaris i monografies

- BOFILL, Roser; CAMPAÑÀ, Joan (coord.) (2008): *Monografies del Montseny*, 23. Viladrau, Amics del Montseny.
- GONZÁLEZ, Paloma (edit.) (2000): *Treballs d'arqueologia, 6: Recerca, ensenyament i patrimoni local: una visió des d'Europa*. Actes del III seminari d'arqueologia i ensenyament. Bellaterra, departament d'antropologia social i de prehistòria.
- GONZÁLEZ, Paloma (edit.) (2004): *Treballs d'arqueologia, 10: Comunicar el passat. Creació i divulgació de l'arqueologia i de la història*. Actes del V seminari d'arqueologia i ensenyament. Bellaterra, departament d'antropologia social i de prehistòria.
- MARQUÉS, Sebastián; MADARIAGA, Antonio (edit.) (2000): *1er Congreso internacional. Ciudad, arqueología y desarrollo: La musealización de los yacimientos arqueológicos*. Gráficas Algorán, Alcalá de Henares.
- Congrés de cultura d'Osona (1997). Coorganitzadors: Consell comarcal d'Osona, Àrea de Cultura de la diputació de Barcelona, Estudis Universitaris de Vic.
- DE HEREDIA, Julia; FERNÁNDEZ, Isabel (coord.) (2002): *II congrés internacional sobre museïtzació de jaciments arqueològics. Nous conceptes i estratègies de gestió i comunicació*. Barcelona, Museu d'història de la ciutat.

Annex

- **Cartell de la inauguració de l'exposició de 2001**
- **Fulletons informatius**
- **Originals de les il·lustracions de Francesc Riart utilitzades al Casol**
- **Enquesta**

Cartell de la inauguració de l'exposició de 2001.

El Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona) Un establiment ibèric de finals del segle III a. C.

La fortalesa

El Casol de Puigcastellet és una fortificació ibèrica, del període ibèric ple, situada dalt d'un turó del municipi de Folgueroles (Osona).

En el transcurs del tercer quart del segle III a.C, tal com ho mostra el material arqueològic documentat en el nivell fundacional, es construeix el conjunt principal de la fortificació. Aquest segueix un traçat urbanístic pensat a priori és a dir planificat amb antelació, que consisteix fonamentalment amb un gran pany de muralla amb torre central adossada de 64,9 metres de llarg i 2,5 metres d'amplada i braços exteriors que arribarien arran de cinglera a manera de barrera. A l'interior de la fortalesa onze murs encaixats delimiten 10 àmbits.

El jaciment es troba al cim d'un turó d'uns 715 metres d'altària s.n.m., la primera elevació important venint de la Plana de Vic.

La funció del jaciment s'ha de relacionar amb el lloc on es va implantar. La gran fortalesa i la torre es construïren amb el motiu de controlar i de defensar una de les vies d'accés al pla, en un moment -a finals del s. III a.C- on a tot el món ibèric es registra una gran inestabilitat. Això demostra, per part dels ibers ausetans, una forta organització social, especialment en moments de perill.

El grup humà que ocupava el Casol de Puigcastellet tenia una economia autosuficient basada en la producció de cereals -triticum dicoccum- i en el treball de la grana agrícola -aviram-combinada amb la ramaderia -ovicàndria i porcs- mentre la cacera del conill, del porc senglar i del cérvol era una activitat complementària.

En els diferents àmbits del Casol s'hi desenvoluparen activitats fonamentalment de caire domèstic, però eventualment d'altres de tipus artesanal.

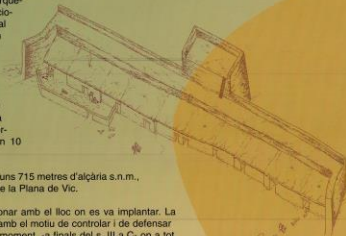
Bona part dels elements que testimonien l'existència d'intercanvis comercials amb àrees forànies de l'Ausetània il·lustren que aquests es feien primordialment amb l'àrea grega de la costa nord de l'actual Catalunya: vasos de vernís negre fabricats a Rhodos (Rodes), bicònics de ceràmica grisa de la costa catalana, divisors de dracmes emportaneses -monedes greges-, els quals ens han permès la datació cronològica de l'establiment que no sobrepassaria els inicis del segle II a.C.

La fortalesa del Casol no és un exemple aïllat en el marc de l'Ausetània, l'oppidum del Turó del Montgròs (El Brull) és la fortificació amb la qual el Casol manté paral·lelisme més clars. De manera semblant actua l'oppidum de l'Esquerda (Masies de Roda de Ter) si bé aquest presenta més evidències d'habitació i d'urbanisme.

Dolors MOLAS I FONT (Universitat de Barcelona)
Imma MESTRES I SANTACREU (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona)
Montserrat DE ROCAFOLGUERA I ESPONA (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona)
Coordinació de l'exposició: Imma MESTRES I SANTACREU
Dibuixos de Francesc RIART I JOU
Documentació fotogràfica, planimetria, taula ceràmica de l'equip d'excavació
Fotografia aèria de la fortalesa: J.Roma/M.Puntí
Cartografia: GEOTEC - Estudis i Projectes Geogràfics, Enric Sorbas Ribas
Producció: Edicions El Portal, IM & JP

Editat en motiu de la inauguració de l'exposició permanent situada al Centre d'Interpretació de Folgueroles. Setembre de 2001

Història dels treballs arqueològics

La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet fou descoberta vers els anys 60 per un grup de persones vinculades al Museu Episcopal de Vic.

Del 1982 al 1992 s'han portat a terme excavacions científiques als àmbits restants per part d'un equip d'arqueòlegs vinculat a la Universitat de Barcelona, sota permis i subvenció del servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

L'any 1995 s'elaborà un projecte arquitectònic i arqueològic per a la consolidació de la fortalesa. En el decurs del mateix any es realitza la primera intervenció de consolidació a la fortalesa.

L'any 2000 el jaciment és inclòs dins la Ruta dels Ibers, promoguda pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. El jaciment participa des d'aleshores dels cicles d'activitats que cada any es realitzen als diferents jaciments de la ruta. L'exposició d'enguany es porta a terme dins d'aquest cicle d'activitats que promouen la difusió dels jaciments ibèrics de la ruta esmentada.

L'any 2001 i amb un nou projecte, l'Ajuntament de Folgueroles promou el reinici dels treballs de consolidació al jaciment.

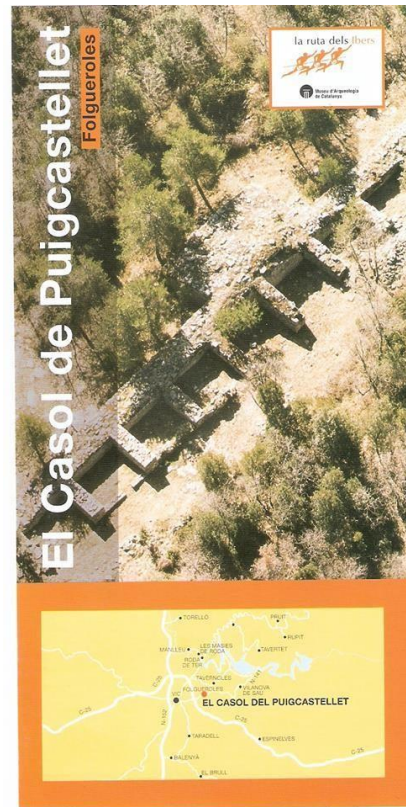
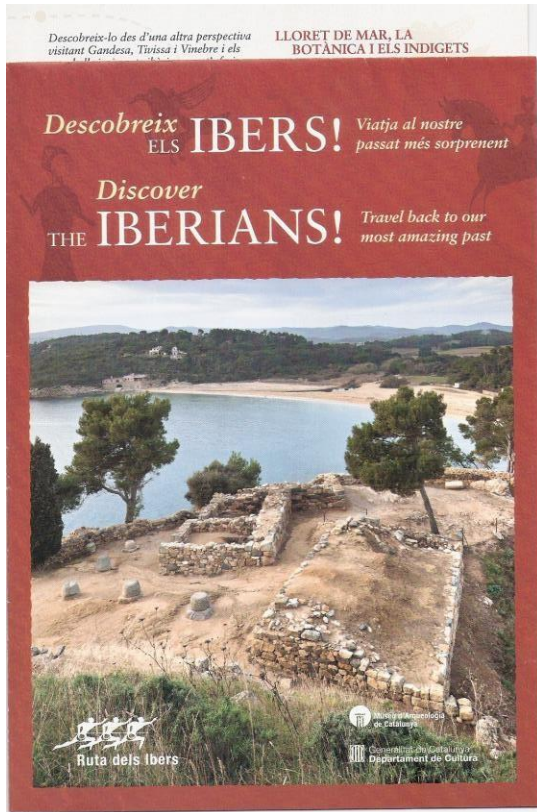

Ajuntament de Folgueroles

ESPAI NATURAL DE LES GUILLERIES SAVASSONA

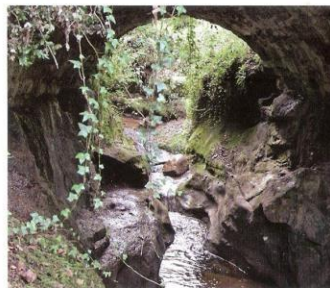
Fulletons informatius¹

 Folgueroles is a quiet village, situated between the Plana de Vic and the Guillerries, well communicated and of easy access. The doors of the natural space Guillerries-Savassona offers an unusual and privileged landscape for the lovers of the nature: hiking and mountain biking routes that surround the Valley of Sau and go up until the Collsacabra where you can contemplate wonderful views of the county of Osona, with the Pyrenees and Montseny in the background. The village preserves the old town with houses from the 17th century to the 19th century with pretty lintels and centenary stone portals made with stone of the area. It is interesting to visit the House Museum of Jacint Verdaguer (1845-1902), a humble house that explains the exciting and dramatic life of the poet. The village is like an outdoor museum with the modernist Pedró, the hermitages of the Damunt and Sant Jordi and the Signature of the poet by Perejaume excavated into the riverbed of the torrent.

 Folgueroles est un petit village tranquille, situé entre la Plaine de Vic et les Guillerries et aux portes du site naturel Guillerries Savassona. Celui-ci offre un paysage insolite et privilégié pour les amoureux de la nature. Les randonnées à pied et à VTT, suivant la vallée de Sau, permettent d'accéder au Collsacabra, du haut duquel on peut admirer un point de vue extraordinaire de la région d'Osona, avec les Pyrénées et le Montseny au fond. Le village aux communications et accès faciles, a sauvegardé son patrimoine architectural, que compose son vieux quartier, jalonné d'anciennes maisons du XVIIe au XIXe siècle, leurs linteaux et leurs portails en pierre provenant des carrières environnantes. À ne pas manquer la visite à la Maison Musée de Jacint Verdaguer (1845-1902). Cette maison d'une touchante humilité et où vécut le poète a été aménagée de sorte à présenter sa vie et tous ses moments de gloire mais aussi de malheurs qu'il dut subir. Comme un musée à ciel ouvert, le village permet d'admirer El Pedró, d'art Nouveau; les chapelles de la Damunt et de Sant Jordi, et vu du ciel la signature du poète, élaborée par Perejaume, suivant les méandres du ruisseau, qui traverse le village.

www.folgueroles.cat

www.verdaguer.cat

Dipòsit legal: B 4484-2017

Folgueroles
a world to discover
un monde à découvrir

La Signatura. Font Trobada

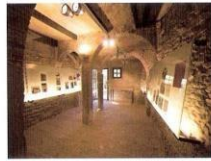

¹ Tots ells es troben disponibles al Centre d'interpretació de l'espai natural Guillerries-Savassona

1 El Padró-monument modernista de Josep M. Pericas (1908).

2 Església parroquial romànicobarroca. Conté la pica baptismal on fou batejat el poeta.

7 Casa museu Verdaguier (s.XVII). Casa familiar on Verdaguier va viure els primers anys de la seva vida.

10 Sant Jordi Capella erigida el 1477 i reformada i ampliada el 1883.

3 El racó de mossèn Cinto, amb el relleu *El sembrador* de Manolo Hugué (1945).

6 La Font Trobada amb la *Signatura*, obra de Perejaume (2002).

11 Dolmen de Puigseslloses Sepulcre megalític (2100-1500 aC).

12 Les Alzines sureres, amb l'*Albula*, escultura de Pablo Palazuelo (1995).

4 Jardí de Can Dachs amb l'escultura de forja *El fadrí de muntanya* de Joan Sala (2002).

13 El Casol de Puigcastellet, jaciment iber s.III aC.

5 Ermita de la La Damunt S.XIII. Lloc que inspirà a Verdaguier la seva obra "Larpa".

8 Jardí Brins d'espigol. Conté alguna de les plantes de l'obra de Verdaguier del mateix nom.

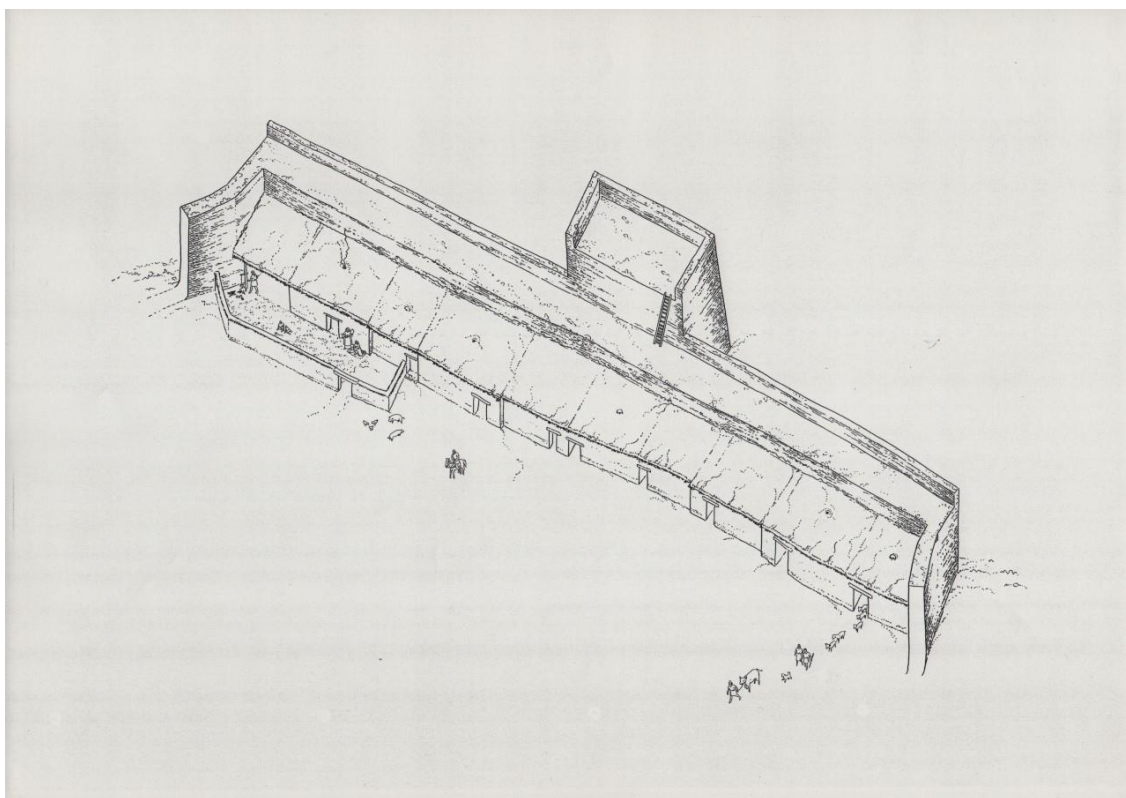
9 El Pi de les tres branques. Originari de Castellar del Riu al Berguedà. Verdaguier el convertí en símbol de la Pàtria.

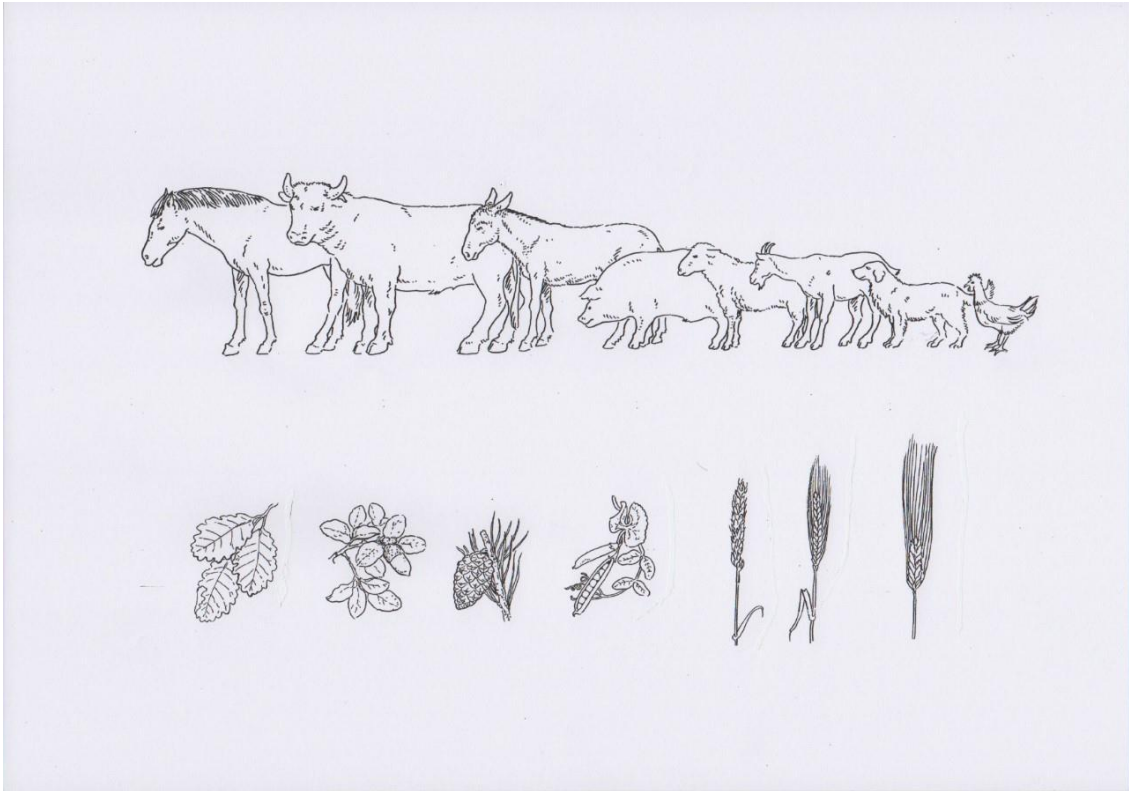
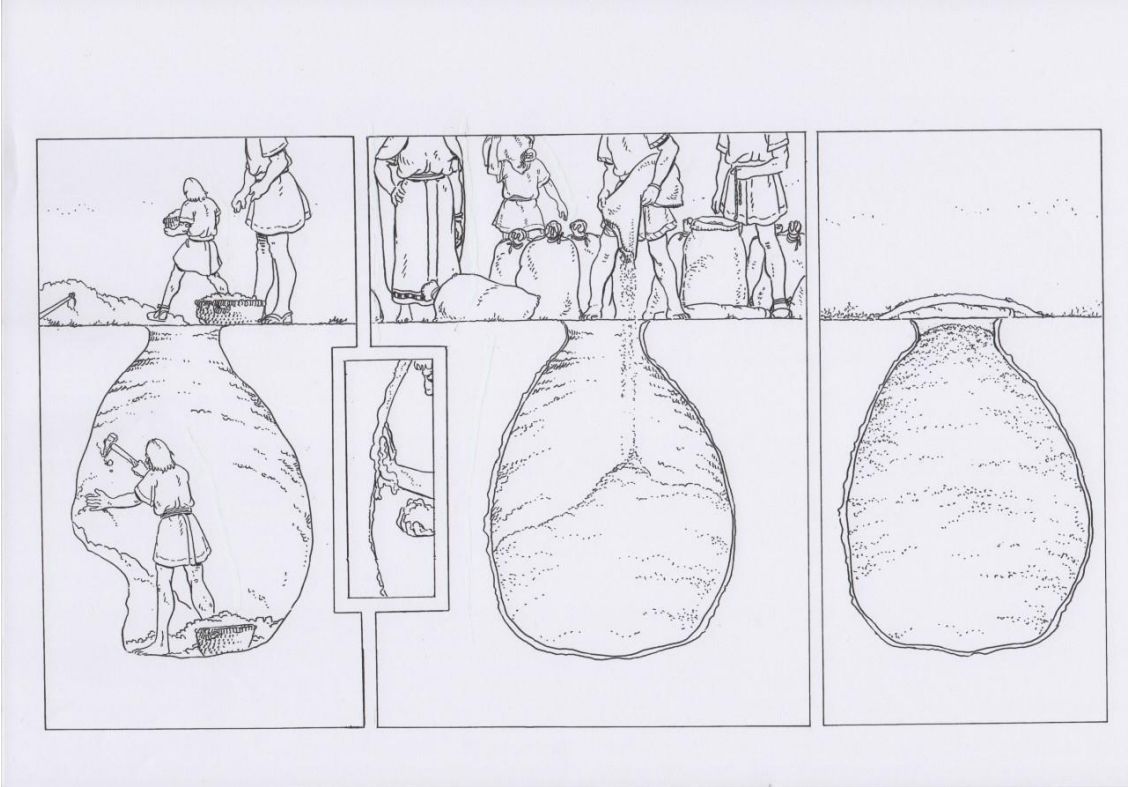

14 Monument a l'Atlàntida de Jordi Pallàs. Fou erigit l'any 1977 en commemoració del centenari del poema "L'Atlàntida".

Originals de les il·lustracions de Francesc Riart utilitzades al Casol

Enquesta

Edat

15-30 anys 31-50 anys més de 50

Marqui els jaciments que coneix:

┌ El Turó del Montgròs El Camp de les Lloses L'Esquerda El Casol de Puigcastellet

Marqui els jaciments que ha visitat

┌ El Turó del Montgròs El Camp de les Lloses L'Esquerda El Casol de Puigcastellet

Quins motius van fer que visités el/s jaciment/s?

┌ Visites escolars Interès personal Altres _____

Què proposaria per tal de fer les visites als jaciments més atractives i atreure un públic més ampli?
